

FAVQULODDA VAZIYATLAR OQIBATIDA KO'RILGAN ZARARLARNI ANIQLASH TARTIBI

P.Mamasoatov

*Surxondaryo viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi
Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi boshlig'i podpolkovnik*

Annotatsiya. Ushbu maqolada favqulodda vaziyatlar sodir bo'lganida yuzaga keladigan zararlari, favqulodda vaziyatlarning tabiiy va iqtisodiy oqibatlari o'rtasidagi nisbat, zarar turlari, favqulodda vaziyatlarda zararni baholash tartibi, to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita yetkaziladigan zarar turlari, zararlarni aniqlash tartibi va ularni bartaraf etishning iqtisodiy jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Texnogen, tabiiy, iqtisodiy, oqibat, zarar, talofat, zararni qoplash, baho, bashorat, bilvosita, to'g'ri, tasnif, gipotetik, real.

Texnogen va tabiiy favqulodda vaziyatlar o'z ko'lamiga qarab shaxs, jamiyat va umuman davlat hayotining turli sohalariga ta'sir ko'rsatadigan oqibatlarga olib keladi. Natijalar favqulodda vaziyatdan keyin ham, nisbatan uzoq vaqt davomida ham sodir bo'lishi mumkin. Umuman olganda, tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarning ta'siri quyidagi zanjirga olib kelishi mumkin: oqibatlar - yo'qotishlar - zarar - qoplash. Zanjir elementlari orasidagi sifat munosabatlari 1-rasmda ko'rsatilgan.

1-rasm. Favqulodda vaziyatlarning tabiiy va iqtisodiy oqibatlari o'rtasidagi nisbat

Favqulodda vaziyatlarning oqibatlari ularning zarar etkazuvchi va boshqa omillar ta'siri natijasi ekanligi allaqachon ta'kidlangan. Shunday qilib, favqulodda vaziyatlarning oqibatlari shaxs, jamiyat va davlat hayotining ijtimoiy-iqtisodiy,

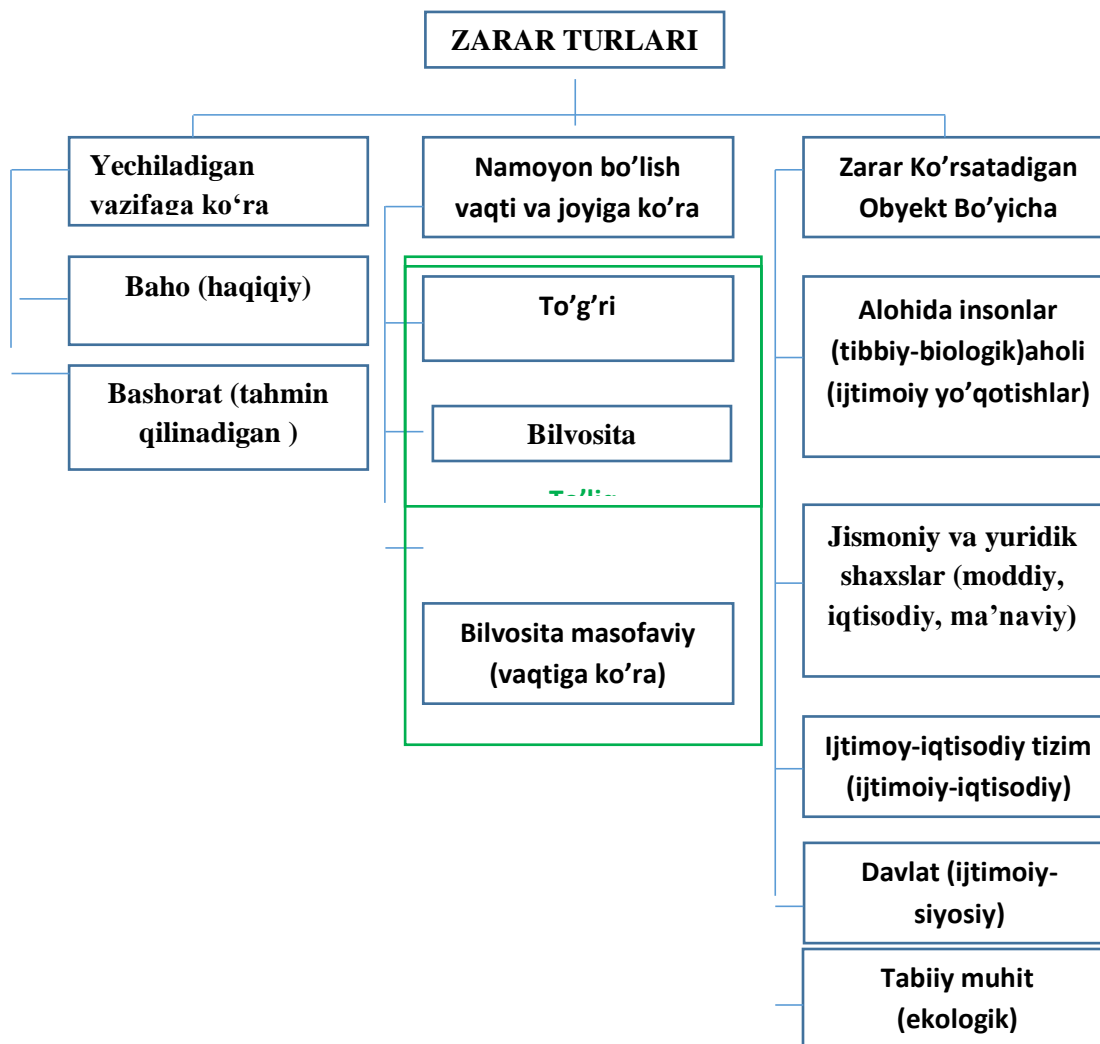

siyosiy, ilmiy-texnikaviy va boshqa sohalarida sodir bo'lgan favqulodda vaziyatlar natijasida boshlangan yoki kuchaygan barcha turdagi o'zgarishlarni birlashtiradi.

Yo'qotish - davlat hayotining asosiy sohalarida salbiy o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lgan oqibatlarining bir qismidir. Bu atama, shuningdek, tor ma'noga ega bo'lib, yo'qotishlar - sanitariya va qaytarib bo'lmaydigan - favqulodda vaziyatlar qurbonlarini anglatadi.

Zarar - obyektlar holatidagi ayrim hodisalar, harakatlar natijasida ularning yaxlitligini buzish yoki boshqa xususiyatlarining yomonlashishi bilan ifodalangan salbiy o'zgarish natijasi; haqiqiy yoki mumkin bo'lgan ijtimoiy va iqtisodiy yo'qotishlar (inson sog'lig'ining o'rtacha qiymatdan chetga chiqishi, ya'ni uning kasalligi yoki hatto o'limi; normal iqtisodiy faoliyat jarayonining buzilishi; u yoki bu turdagi mulkni, boshqa moddiy, madaniy, tarixiy yoki tabiiy qadriyatlar va boshqalar) d) va/yoki tabiiy muhit yoki inson muhitining yomonlashishi. Kuhlman o'zining "Xavfsizlik faniga kirish" asarida zararni (texnologik xavfsizlik nuqtai nazaridan) texnologiyadan foydalanish paytida jismoniy yoki kimyoviy ta'sir natijasida ma'lum bir shaxsga, uning qonun bilan himoyalangan moddiy va nomoddiy manfaatlariga zarar etkazish deb tushunadi. . Shunday qilib, bu erda zarar tushunchasi sanitariya va qaytarib bo'lmaydigan yo'qotishlarni o'z ichiga oladi.

Tabiiy ofat yoki baxtsiz hodisa oqibatlari tushunchasi umumlashgan, iqtisodiy bo'lmagan xarakterga ega, zarar tushunchasi esa pul ko'rinishida taqdim etilishi kerak bo'lgan iqtisodiy miqdoriy qiymatdir. Boshqacha qilib aytganda, zarar taxminiy oqibatlardir. Zararni baholash uning qiymatini natura yoki pul ko'rinishida aniqlashni o'z ichiga oladi (zararni iqtisodiy baholash).

2-rasm. Zarar turlari tasnifi

Favqulodda vaziyatlardan aholi va atrof-muhitga etkazilgan haqiqiy zarar nafaqat evakuatsiya, favqulodda tiklash ishlari, federal va mintaqaviy byudjetlardan ajratilgan mablag'lardir. Turli xil tarkibiy qismlarga ko'ra turli ob'ektlarga (shaxslarga, tashkilotlarga, davlatga, atrof-muhitga) zarar etkazish bilan bog'liq. Masalan, baxtsiz hodisaning natijasi, uning ko'lami, davomiyligi, joylashuvi va chiqarilish vaqti, ob-havo sharoiti va boshqalar. odamlarning o'limi, ularning jarohatlari yoki kasalliklari, keyinchalik mehnat qobiliyatini to'liq yoki qisman vaqtincha yoki doimiy yo'qotish, quruqlik va suv hayvonlari va o'simliklarining nobud bo'lishi, uchinchi shaxslarning ko'char va ko'chmas mulkini (to'liq yoki qisman) yo'qotishi mumkin. va jismoniy), qishloq xo'jaligi yoki boshqa mahsulotlarni yo'qotish va qilingan xarajatlar uchun daromad olmaslik,

korxonalarining majburiy to'xtab qolishi natijasida tovar va xizmatlarning kam ishlab chiqarilishi, yashash sharoitlarining o'zgarishi (hatto qisqa muddatli bo'lsa ham) bilan bog'liq jabrlanuvchilar yoki evakuatsiya qilinganlarga ma'naviy zarar.), bu stress va tashvishga olib kelishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ma'naviy zarar miqdori ba'zan kasalliklar bilan bog'liq tovon to'lovlaridan ham oshib ketishi mumkin. Ushbu barcha oqibatlar uchun jabrlanuvchilar ta'sir manbai bo'lgan ob'ekt egasiga etkazilgan zararni qoplash, oqibatlarni kamaytirishga qaratilgan avariya-qutqaruv operatsiyalari xarajatlarini (yong'inlarni o'chirish, odamlarni va mulkni evakuatsiya qilish, zararlangan hududda jabrlanganlarga tibbiy yordam ko'rsatish va h.k.).

2. Favqulodda vaziyatlarda zararni baholash tartibi.

Zararning tarkibiy qismlari ko'rib chiqilayotgan zarar turiga xos bo'lgan tabiiy birliklarda, ba'zi tarkibiy qismlar esa pul ko'rinishida baholanishi mumkin.

Shu bilan birga, turli xil salbiy hodisalarning oqibatlarini solishtirish, zararning turli tarkibiy qismlarini hisobga olgan holda, oqilona himoya choralarini ishlab chiqish, ko'rilgan choralar natijasida oldini olingan zararni va xavfsizlik choralarining iqtisodiy samaradorligini hisoblashda maqsadga muvofiqdir. bir xil birliklarda zararning barcha tarkibiy qismlarini baholash, ya'ni. ularning bahosini bering. Mumkin bo'lgan yoki haqiqiy zararning qiymatini baholash ixtisoslashtirilgan baholash tashkilotlari tomonidan ushbu jarayonda ishtirok etuvchi jismoniy va yuridik shaxslarning qonunlarga va iqtisodiy manfaatlariga rioya etilishini ta'minlaydigan kelishilgan usullardan foydalangan holda amalga oshirilishi kerak. Baholash usullari uchun asoslar quyidagilardir:

- tovar va xizmatlarning joriy narxlari;
- arbitraj amaliyoti;
- (asosan sub'ektiv bo'lsa ham) keng baholash bazasiga, ob'ektiv va ko'p qirrali statistikaga ega bo'lgan mulk va shaxsiy sug'urta tajribasi.

Gipotetik va real favqulodda vaziyatlardan etkazilgan zararni baholash usullari mavjud. Agar gipotetik favqulodda vaziyat ko'rib chiqilsa, bu turdagi zararlar kutilgan deb nomlanadi. Turli favqulodda vaziyatlar stsenariylari uchun hisoblash usuli turli xil zarar qiymatlarini ishlab chiqaradi. Ko'p sonli tasodifiy omillarning zarar miqdoriga ta'siri tufayli prognoz masalalari $F(w) = P(w > W)$ taqsimot funktsiyasi bilan tavsiflangan W zararning tasodifiy qiymatini hisobga olish kerak. Muayyan vaqt oralig'ida sodir bo'lgan favqulodda vaziyatlarda etkazilgan zarar to'g'risidagi statistik ma'lumotlar ma'lum bir umumiy populyatsiyadan namunani tashkil qiladi va statistik taqsimot funktsiyasi bilan

tavsiflanadi. Zarar bo'yicha qayd etilgan statistik ma'lumotlarning etarli darajada bo'lmaganligi sababli, favqulodda vaziyatlarning aksariyat turlari uchun $F(w)$ taqsimlash funktsiyalarining turi hali belgilanmagan.

Favqulodda vaziyatlardan aholi va atrof-muhitga etkazilgan haqiqiy zarar nafaqat evakuatsiya, favqulodda tiklash ishlari, federal va mintaqaviy byudjetlardan ajratilgan mablag'lardir. Turli xil tarkibiy qismlarga ko'ra turli ob'ektlarga (shaxslarga, tashkilotlarga, davlatga, atrof-muhitga) zarar etkazish bilan bog'liq. Masalan, baxtsiz hodisaning natijasi, uning ko'lami, davomiyligi, joylashuvi va chiqarilish vaqti, ob-havo sharoiti va boshqalar. Odamlarning o'limi, ularning jarohatlari yoki kasalliklari, keyinchalik mehnat qobiliyatini to'liq yoki qisman vaqtincha yoki doimiy yo'qotish, quruqlik va suv hayvonlari va o'simliklarining nobud bo'lishi, uchinchi shaxslarning ko'char va ko'chmas mulkini (to'liq yoki qisman) yo'qotishi mumkin. va jismoniy), qishloq xo'jaligi yoki boshqa mahsulotlarni yo'qotish va qilingan xarajatlar uchun daromad olmaslik, korxonalarining majburiy to'xtab qolishi natijasida tovar va xizmatlarning kam ishlab chiqarilishi, yashash sharoitlarining o'zgarishi (hatto qisqa muddatli bo'lsa ham) bilan bog'liq jabrlanuvchilar yoki evakuatsiya qilinganlarga ma'naviy zarar.), bu stress va tashvishga olib kelishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ma'naviy zarar miqdori ba'zan kasalliklar bilan bog'liq tovon to'lovlaridan ham oshib ketishi mumkin. Ushbu barcha oqibatlar uchun jabrlanuvchilar ta'sir manbai bo'lgan ob'ekt egasiga etkazilgan zararni qoplash, oqibatlarini kamaytirishga qaratilgan avariya-qutqaruv operatsiyalari xarajatlarini (yong'inlarni o'chirish, odamlarni va mulkni evakuatsiya qilish, zararlangan hududda jabrlanganlarga tibbiy yordam ko'rsatish va h.k.).

Zararning tarkibiy qismlari ko'rib chiqilayotgan zarar turiga xos bo'lgan tabiiy birliklarda, ba'zi tarkibiy qismlar esa pul ko'rinishida baholanishi mumkin. Shu bilan birga, turli xil salbiy hodisalarning oqibatlarini solishtirish, zararning turli tarkibiy qismlarini hisobga olgan holda, oqilona himoya choralarini ishlab chiqish, ko'rilgan choralar natijasida oldini olingan zararni va xavfsizlik choralarining iqtisodiy samaradorligini hisoblashda maqsadga muvofiqdir. bir xil birliklarda zararning barcha tarkibiy qismlarini baholash, ya'ni. ularning bahosini bering. Mumkin bo'lgan yoki haqiqiy zararning qiymatini baholash ixtisoslashtirilgan baholash tashkilotlari tomonidan ushbu jarayonda ishtirok etuvchi jismoniy va yuridik shaxslarning qonunlarga va iqtisodiy manfaatlariga rioya etilishini ta'minlaydigan kelishilgan usullardan foydalangan holda amalga oshirilishi kerak. Baholash usullari uchun asoslar quyidagilardir:

- tovar va xizmatlarning joriy narxlari;
- arbitraj amaliyoti;
- (asosan sub'ektiv bo'lsa ham) keng baholash bazasiga, ob'ektiv va ko'p qirrali statistikaga ega bo'lgan mulk va shaxsiy sug'urta tajribasi.

Gipotetik va real favqulodda vaziyatlardan etkazilgan zararni baholash usullari mavjud. Agar gipotetik favqulodda vaziyat ko'rib chiqilsa, bu turdagi zararlar kutilgan deb nomlanadi. Turli favqulodda vaziyatlar stsenariylari uchun hisoblash usuli turli xil zarar qiymatlarini ishlab chiqaradi. Ko'p sonli tasodifiy omillarning zarar miqdoriga ta'siri tufayli prognoz masalalari $F(w) = P(w > W)$ taqsimot funktsiyasi bilan tavsiflangan W zararning tasodifiy qiymatini hisobga olish kerak. Muayyan vaqt oralig'ida sodir bo'lgan favqulodda vaziyatlarda etkazilgan zarar to'g'risidagi statistik ma'lumotlar ma'lum bir umumiy populyatsiyadan namunani tashkil qiladi va statistik taqsimot funktsiyasi bilan tavsiflanadi. Zarar bo'yicha qayd etilgan statistik ma'lumotlarning etarli darajada bo'lmaganligi sababli, favqulodda vaziyatlarning aksariyat turlari uchun $F(w)$ taqsimlash funktsiyalarining turi hali belgilanmagan.

Agar biz himoya choralari va himoya xarajatlarining samaradorligini baholash haqida gapiradigan bo'lsak, unda barcha turdagi zararlar oldini olish deb ataladi. Matematik jihatdan, oldi olingan zarar quyidagi nisbat bilan aniqlanadi:

bu erda W_0 - himoya choralari ko'rishdan oldin zarar;

W_1 - himoya choralari ko'rgandan keyin zarar.

Zararni o'lchash uchun universal shkala mavjud emas. Amalda, asosan, ikkita shkala qo'llaniladi - tabiiy va sub'ektiv (mutlaq va nisbiy). Odatda miqdoriy bo'lgan tabiiy o'lchovlarda miqdorlarning odatiy qiymatlari qo'llaniladi. Masalan, muayyan turdagi mulkni yo'qotish qiymati pul birliklarida ifodalanadi, baxtsiz hodisalar ularning soni bilan tavsiflanadi va hokazo. Subyektiv (asosan sifatli) o'lchovlar tabiiy shkalasi bo'lmagan (yoki tabiiy shkala bo'yicha raqamli qiymatlarni olish imkoniyati bo'lmagan) zarar turini miqdoriy aniqlash zarurati mavjud bo'lgan hollarda yaratiladi.

3. Favqulodda vaziyatlarda zarar turlari.

Favqulodda vaziyatlarning oqibatlarini ko'rib chiqishda to'g'ridan-to'g'ri, bilvosita, umumiy va umumiy zarar farqlanadi. Birinchi taxminiy (yuqori baho) sifatida, favqulodda vaziyatlardan etkazilgan zarar ular yuzaga kelishidan oldin mavjud bo'lgan vaziyatni tiklash xarajatlariga teng.

Favqulodda vaziyatlarning oqibatlari bir-biriga bog'langan ketma-ket hodisalar zanjiridir. Ushbu zanjirdagi havolalar soni juda ko'p bo'lishi mumkin.

To'g'ridan-to'g'ri yo'qotishlar (zarar) vayronagarchilik, shikastlanish, radioaktiv ifloslanish, kimyoviy ifloslanish, tabiat va xalq xo'jaligi ob'ektlariga (er, odamlar, o'simlik va hayvonot dunyosi, binolar, inshootlar, asbob-uskunalar, tovarlar) zarar etkazuvchi va zararli omillar ta'sirining salbiy oqibatlarini o'z ichiga oladi. , yarim tayyor mahsulotlar, xom ashyo, ekinlar, chorvachilik va boshqalar), ya'ni. insonning manfaatlari (ro'yobga chiqarilgan ehtiyojlar) sohasidagi hamma narsa. Xuddi shu oqibatlarning boshqa tabiat ob'ektlari va xalq xo'jaligining holati va faoliyatiga ta'siri (bevosita zarar etkazuvchi omillar ta'sirida bo'lmagan) bilvosita zarar (zarar) deb ataladi.

Shunday qilib, favqulodda vaziyatlar natijasida to'g'ridan-to'g'ri zarar deganda xavfli tabiiy yoki texnogen hodisaning zarar etkazuvchi va zararli omillari hududiga tushib qolgan inson hayoti uchun manfaatdor bo'lgan barcha ob'ektlarning yo'qotishlari va shikastlanishlari tushuniladi. Ular inson salomatligiga etkazilgan zarar, asosiy vositalarning tuzatib bo'lmaydigan yo'qotishlari, inson manfaatlari sohasida baholangan tabiiy resurslar va bu yo'qotishlar natijasida etkazilgan zararlardan, ya'ni. korxonalar, davlat tomonidan foydaning kamligi - turli soliqlar va sug'urta to'lovlari va boshqalar.

Favqulodda vaziyatlardan bilvosita zarar - xavfli hodisaning salbiy omillari ta'sir qilish zonasiga kirmaydigan va iqtisodiy munosabatlarning, infratuzilmaning mavjud tuzilmasining buzilishi va o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan yo'qotishlar, zararlar va qo'shimcha xarajatlar; biotsenozlar, shuningdek favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish choralarini ko'rish zarurati bilan bog'liq yo'qotishlar (qo'shimcha xarajatlar). Ko'pincha, oqibatlarining barcha guruhlarini bilvosita zararni keltirib chiqaradigan davrlarda paydo bo'ladi. Shtat, hududlar va kompaniyalar darajasida m®(tsikllar soni bilan "xavf daraxti" sifatida tasvirlangan bilvosita zanjirli xavf paydo bo'ladi. 6-10 tsikldan ko'p bo'lmagan davrni hisobga olish amalda tavsiya etiladi. Tahlil Favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganda o'zaro bog'liq hodisalar ketma-ketligi shuni ko'rsatadiki, ular zanjiri bo'ylab harakatlanar ekansiz, birinchidan, dastlabki hodisaning ta'siri zaiflashadi, ikkinchidan, bilvosita zararni baholashda qiyinchiliklar ortadi. Ushbu mulohazalar asosida ekspert bahosi. ko'pincha alohida komponentlarni batafsil va tahlil qilmasdan bevosita zararining ulushi sifatida bilvosita zararni baholash sifatida ishlatiladi.

Davom etayotgan favqulodda vaziyatlar jaming bilvosita zararida tabiiy muhitdagi uzoq global o'zgarishlar alohida o'rin tutadi, garchi ularni hozirgi avlod nuqtai nazaridan pul ko'rinishida baholash mumkin bo'lmasa-da, ular ham ularning manfaatlari doirasidadir. . Bilvosita zarar favqulodda vaziyatlarning makroiqtisodiy

ko'rsatkichlarga ta'sirini ham aks ettirishi mumkin - yalpi ichki mahsulotning pasayishi, import-eksport operatsiyalari tarkibining o'zgarishi, ishsizlik darajasi, inflyatsiya va boshqalar.

Umumiy zarar to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita zararlar yig'indisidir. Umumiy zarar ma'lum bir vaqtning o'zida aniqlanadi va umumiy zararga nisbatan oraliq bo'lib, uzoq muddatda miqdori aniqlanadi. Zararning vaqtincha taqsimlangan yoki uzoqdan namoyon bo'lishini hisobga olish zarurati, ayniqsa, atrof-muhit tarkibiy qismlariga ta'sir qilish yoki radioaktiv materiallarga ta'sir qilish bilan bog'liq baxtsiz hodisalar uchun muhimdir. Shunday qilib, atom elektr stansiyasidagi avariya natijasida etkazilgan zararining namoyon bo'lish muddati 100 yilga yetishi mumkin.

Salbiy omillarning ta'sir qilish obyektiga ko'ra, quyidagi zarar turlari ajratiladi:

- muayyan odamlarning hayoti va sog'lig'i (mediko-biologik), bu ularning sog'lig'ining muayyan buzilishlari bilan belgilanadi, bu ularning ayrim jamoalari (mamlakat aholisi, jamiyat) uchun ijtimoiy yo'qotishlarga olib keladi va pirovardida o'rtacha ko'rsatkichning pasayishiga olib keladi. kutilayotgan umr ko'rish;

- jismoniy va yuridik shaxslar, tashkilotlar (moddiy, iqtisodiy, ma'naviy);

- ijtimoiy-iqtisodiy tizim (ijtimoiy-iqtisodiy), u yoki bu turdagi mulkni yo'qotish, odamlarni ko'chirish xarajatlari, jabrlanuvchilarga tovon to'lash, tuzilmagan va bekor qilingan shartnomalar bo'yicha yo'qotilgan foyda, normal iqtisodiy jarayonni buzishdan iborat. faoliyati, odamlarning turmush sharoitining yomonlashishi va boshqalar .d.;

- davlat (ijtimoiy-siyosiy);

- tabiiy muhit (ekologik) - tabiiy muhitning yomonlashishi yoki uni qayta tiklash xarajatlari, hududlarning milliy iqtisodiy qiymatini yo'qotishi yoki uni qayta tiklash xarajatlari va boshqalar.

Favqulodda vaziyatlarda to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy zarar asosiy yoki aylanma mablag'larning salbiy omillari ta'siri natijasida zarar yoki yo'qotish, uchinchi shaxslarning mulkiga zarar etkazish bilan bog'liq. Katta miqyosdagi favqulodda vaziyatlarda ushbu komponentlarning miqdorini aniqlash uchun jamlangan yondashuv qo'llaniladi. Bu hududdagi avariyaning ma'lum joyini, mulkiy ob'ektlarning taqsimlanishini, ta'sir qilish xususiyatlarini (termik, radioaktiv, kimyoviy va boshqalar) hisobga olgan holda, vayron bo'lgan va shikastlangan zonalarini aniqlash mumkinligidan iborat. inshootlar, binolar, asbob-uskunalar va boshqalar uchun turli darajadagi. Kelajakda ma'lum bo'lgan zarar darajasi va ob'ektlarning qiymati, ularning tegishli darajadagi shikastlanish darajasi bo'lgan

zonalardagi soni, turli darajadagi yo'qolgan qiymat ulushi asosida. zarar, pul ko'rinishida zararga o'tish amalga oshiriladi. So'nggi yillarda ob'ektlarga turli darajadagi zarar etkazadigan zonalarini aniqlash uchun Yerni kosmosdan masofadan turib zondlash qo'llanila boshlandi.

Bilvosita iqtisodiy zarar mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatishning kamayishi, ishlab chiqarish samaradorligining pasayishi, mablag'lar va quvvatlarning muddatidan oldin tugashi, qo'shimcha zaxiralarni yaratish zarurati va boshqa sabablarga ko'ra yuzaga keladi. To'g'ridan-to'g'ri zarardan farqli o'laroq, bu komponent bir necha yil davomida o'zini namoyon qilishi mumkin.

Favqulodda vaziyatlarda to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy zarar asosiy yoki aylanma mablag'larning salbiy omillari ta'siri natijasida zarar yoki yo'qotish, uchinchi shaxslarning mulkiga zarar etkazish bilan bog'liq. Katta miqyosdagi favqulodda vaziyatlarda ushbu komponentlarning miqdorini aniqlash uchun jamlangan yondashuv qo'llaniladi. Bu hududdagi avariyaning ma'lum joyini, mulkiy ob'ektlarning taqsimlanishini, ta'sir qilish xususiyatlarini (termik, radioaktiv, kimyoviy va boshqalar) hisobga olgan holda, vayron bo'lgan va shikastlangan zonalarini aniqlash mumkinligidan iborat. inshootlar, binolar, asbob-uskunalar va boshqalar uchun turli darajadagi. Kelajakda ma'lum bo'lgan zarar darajasi va ob'ektlarning qiymati, ularning tegishli darajadagi shikastlanish darajasi bo'lgan zonalardagi soni, turli darajadagi yo'qolgan qiymat ulushi asosida. zarar, pul ko'rinishida zararga o'tish amalga oshiriladi. So'nggi yillarda ob'ektlarga turli darajadagi zarar etkazadigan zonalarini aniqlash uchun Yerni kosmosdan masofadan turib zondlash qo'llanila boshlandi.

Bilvosita iqtisodiy zarar mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatishning kamayishi, ishlab chiqarish samaradorligining pasayishi, mablag'lar va quvvatlarning muddatidan oldin tugashi, qo'shimcha zaxiralarni yaratish zarurati va boshqa sabablarga ko'ra yuzaga keladi. To'g'ridan-to'g'ri zarardan farqli o'laroq, bu komponent bir necha yil davomida o'zini namoyon qilishi mumkin.

Mintaqaviy yoki respublika miqyosida favqulodda vaziyatlarning paydo bo'lishi makroiqtisodiy oqibatlariga olib kelishi mumkin:

- mamlakat iqtisodiy tizimi va (yoki) uning yirik iqtisodiy quyi tizimi (shu jumladan mintaqaviy darajada) faoliyatining buzilishi;
- ishlab chiqarish va boshqa resurslarni bevosita yo'q qilish (utilizatsiya qilish) yoki ularni iqtisodiy muomaladan chiqarish;
- muayyan ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish imkoniyatlarini pasaytirish, shu jumladan, aholi turmush tarziga bevosita tahdidlarni yaratish.

Favqulodda vaziyatlarning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini makroiqtisodiy tahlil qilish integratsiyalashgan fanlararo yondashuvni, resurslarni yo'q qilish, ishlab chiqarish va jamoat iste'molini kamaytirish kontseptsiyasiga asoslanib, etkazilgan zarar to'g'risidagi fizik, texnik, kimyoviy va tibbiy-biologik g'oyalarni birlashtirishni talab qiladi. iqtisodiy o'sish sur'atlarining pasayishi va umumiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning pasayishi. Favqulodda vaziyatlar natijasida alohida xo'jalik ob'ektlariga (korxonalar, tashkilotlar, aholi punktlari, alohida fuqarolar) bevosita zarar yetkazilgan bo'lsa-da, iqtisodiy baholash uchun vayron bo'lgan ob'ektlarning ularni bajarish doirasidagi iqtisodiy o'zaro ta'sirini hisobga olish kerak. ijtimoiy ahamiyatga ega ishlab chiqarish va ijtimoiy funktsiyalar.

Xususan, iqtisodiy jihatdan avariya natijasida korxonalarining vayron bo'lishi nafaqat etkazilgan jismoniy zarar miqdori bilan, balki uning ishlab chiqarish imkoniyatlarining qisqarishi - "ishlab chiqarish quvvatlarini yo'q qilish", iqtisodiy resurslarning yo'qolishi bilan tavsiflanadi. korxonalar o'zining ishlab chiqarish va ijtimoiy funktsiyalarini bajarishi uchun. Ushbu omilning ta'siridan ko'rilgan zarar vaqt o'tishi bilan eksponent ravishda kamayadi, chunki boshqa ob'ektlar yo'q qilingan ob'ekt tomonidan bajariladigan funktsiyalarni almashtiradi.

Favqulodda vaziyatlarning makroiqtisodiy oqibatlari zarar ko'lami (o'nlab - yuzlab million rubllar) federal byudjetning xarajatlar qismida aks ettirilganda yuzaga keladi. Agar ulardan etkazilgan zarar bir necha million rublni tashkil qilsa va faqat federatsiya sub'ektining byudjetida aks ettirilsa, ular mintaqaviy darajada makroiqtisodiy oqibatlar haqida gapirishadi.

Favqulodda vaziyatlar oqibatlarining makroiqtisodiy tahlili to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita, shu jumladan uzoq muddatli oqibatlarni hisobga olishga asoslangan tizimli yondashuvni nazarda tutadi.

Makroiqtisodiy oqibatlar yalpi ichki mahsulot, yakuniy mahsulot va uning asosiy tarkibiy qismlari, ishlab chiqarish va iste'mol hajmlari, ishlab chiqarish quvvatlari kabi umume'tirof etilgan umumiy iqtisodiy ko'rsatkichlar orqali ham, shuningdek, aholi jon boshiga iste'mol hajmi kabi xususiy ko'rsatkichlar orqali ham, jumladan, ta'minlanganlik bilan ham o'lchanadi. oziq-ovqat va boshqa hayotni qo'llab-quvvatlovchi elementlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aholini va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishning huquqiy asoslari (me'yoriy-huquqiy hujjatlar to'plami) – T., I tom, 2007.
2. Aholini va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishning huquqiy asoslari (me'yoriy-huquqiy hujjatlar to'plami)– T., II tom, 2012.
3. Aholini va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishning huquqiy asoslari (me'yoriy-huquqiy hujjatlar to'plami) – T., III tom, 2017.
4. Mastryukov B.S., “Opasniye situatsii texnogenogo xaraktera i zashita ot nix” – M., 2009.
5. Shevchenko A.V., Leonov N.M., “Rukovostvo po evakuatsii naselenii v chrezvichaynix situatsiyax prirodno i texnogenogo xaraktera”, M., 2011.
6. Ishmuxamedov R.J., YUldashev M. “Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar” – T.: “Nihol” nashriyoti, 2013.
7. To’rayev Z.T, Maxmudov A.A., Suleymonov B.S., “FVDT Boshqaruv organlari kuch va vositalari bilan taktik-mahsus o’quv mashqlarini tayyorlash va o’tkazish tartibi”, Uslubiy qo’llanma – T., 2014.